

УДК 1:3

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ
ЯК КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ****REPRESENTATION
AS A CATEGORY OF SOCIAL PHILOSOPHY****Терзема О. В.,**

аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського (Одеса, Україна), e-mail: sanyaussianova@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6506-3043>

Terzeman O. V.,

Postgraduate student of the Department of Philosophy, Sociology and Management of Socio-Cultural Activities of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky (Odessa, Ukraine), e-mail: sanyaussianova@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6506-3043>

Статтю присвячено дослідженню феномену репрезентації як категорії соціальної філософії; зазначено цілі побудови та характер репрезентації, вказано класифікацію типів репрезентації, розглянуто концепцію «системних репрезентацій», визначено особливості соціальної репрезентації та її функції.

Ключові слова: репрезентація, категорія, характер репрезентації, різновиди репрезентації, системна репрезентація, соціальна репрезентація, функції соціальної репрезентації.

The article is devoted to the study of the phenomenon of representation as a category of social philosophy; the purpose and character of the representation are indicated, the classification of the types of representation is indicated, the concept of «system representations» was considered, the features of social representation and its functions were determined.

Keywords: representation, category, character of representation, kinds of representations, system representation, social representation, functions of social representation.

Головною рисою людського пізнання є не тільки вивчення природи і соціальної дійсності, але також передача і збереження отриманих знань і соціокультурної спадщини. Тут і проявляється потреба в репрезентації – або через створення і використання зовнішніх засобів репрезентації, а саме символічних систем в мові, науці і мистецтві, або через розуміння таких засобів і переведення у внутрішнє духовне життя способів когнітивної практики [9, с. 124].

Термін «репрезентація» означає відтворення побаченого, почутого, відчутого людиною з можливими змінами представленої інформації внаслідок впливу часу, стану пам'яті, емоційного розташування в момент первинного сприйняття інформації та інших психологічних та фізичних факторів, здатних викривити інформацію, що надходить в мозок людини.

Репрезентація – це складова не зовнішньої реальності, в якій живе людина, а її інтерпретації цієї реальності, вона являє собою інструмент для операцій структурування і впорядкування життєвого потоку, в якій занурений людина. Будь-яка репрезентація може впливати на навколишній світ позиціями суб'єкта та поведінкою, які вона провокує.

Саме в репрезентаціях зберігається соціокультурна пам'ять культурної еволюції, в ході якої адаптивні зміни отримують соціальну форму.

Дослідженням феномену репрезентації займалися провідні науковці, зокрема вивченням сфери соціальної репрезентації займався Н. Кузьмін [5], різновиди репрезентації вивчав А. Савченко [12], аналізом репрезентації у соціальній спадщині займалась Л. Лабунська [6], дослідженням вербальних та невербальних форм репрезентації знання займалась О. Сисолятіна [14], сутність дефініції «репрезентація» вивчав О. Грицанов [1], розглядав поняття соціо-дискурсивної репрезентації Т. Угрин [15], вивчав моделі репрезентації І. Кім [4], роль репрезентації в процесі сприйняття досліджував Д. Мусін [9] та інші.

Мета нашого дослідження – розглянути поняття репрезентації як категорії соціальної філософії.

Досягнення окресленої мети передбачає розв'язати такі дослідницькі **завдання**: зазначити цілі побудови та характер репрезентації, вказати класифікацію типів репрезентації, розглянути концепцію «системних репрезентацій», визначити особливості соціальної репрезентації та її функції.

Категорією в філософії вважається загальне поняття, що відображає універсальні властивості та відношення об'єктивної дійсності, загальні закономірності розвитку матеріальних, природних і духовних явищ [13]. Серед основних категорій соціальної філософії можна назвати «соціальні системи», «соціальні інститути», «соціальний простір» тощо.

Ми вважаємо, що поняття «репрезентація» слід розглянути як категорію соціальної філософії, тобто як загальне поняття, яке відображає найбільш суттєві властивості та зв'язки явищ у реальній дійсності.

З традиційної точки зору репрезентація – це створення образу чого-небудь, що дає певне уявлення про об'єкт, уявлення об'єкта, але не пряме, яким є презентація, а опосередковане, тобто за допомогою будь-яких ідей або образів. Феномен репрезентації від самого початку визначається як вторинний або такий, що «запізнюється» щодо феномена презентації – наявності або присутності. Тобто сама репрезентація має місце тоді, коли об'єкт, який представляється за її допомогою безпосередньо відсутній в момент процесу репрезентації [10, с. 685]. Також репрезентація є основним засобом комунікативної діяльності та специфічно людською формою об'єктивізації реальності.

Репрезентації – це конструкції, що залежать від обставин. Вони побудовані в конкретному індивідуальному контексті для специфічних цілей: для обізнаності в даній ситуації, для того, щоб бути готовим до вимог поточних завдань і розуміння тексту (який читають), інструкцію (яку виконують), проблему (яку треба вирішити). Конструювання репрезентацій направляється завданням і природою рішення, яке необхідно

знайти. Репрезентації враховують всю сукупність елементів ситуації або завдання. Вихідним етапом утворення репрезентації є перцептивна інформація. Такі психічні явища, наприклад, як відчуття, думки, почуття, переживання, уявні образи не можуть спостерігатися іншими людьми безпосередньо. Тому можна говорити про те, що репрезентації мають особистісний характер (персоніфікований).

Репрезентації за своєю природою дуже специфічні, деталізовані і немінливі. Репрезентація тут же модифікується, якщо змінюється вся ситуація або елементи ситуації, на які раніше не звертали уваги, раптом стали помітними [11, с. 5].

Вітчизняний науковець А. Н. Савченко виділяє три різновиди репрезентації:

1) безумовну, безпосередню репрезентацію (фотографія);

2) умовну репрезентацію, опосередковану системою знаків, кодом;

3) інтуїтивну репрезентацію [12, с. 118].

Особливість інтуїтивної репрезентації, її відмінність від інших полягає в неадекватності, неоднаковості породжуваних нею смислів для різних суб'єктів, неадекватності, обумовленості досвідом, культурою, індивідуальними особливостями кожного суб'єкта, навіть його внутрішнім станом в момент сприйняття. Інтуїтивна репрезентація створюється контекстом, вона обумовлена життєвим досвідом і культурою людини і пов'язана естетичним почуттям.

Таким чином, репрезентації лежать в основі нашої соціальної поведінки, дозволяючи нам інтерпретувати навколишній світ та приймати моделі поведінки, що відповідають тій чи іншій ситуації соціальної взаємодії.

Репрезентація також функціонує на рівні глобальних систем і сприяє відображенню взаємозв'язку «людина – світ». Такі репрезентації можна позначити як «системні репрезентації», які являють собою структурні схематичні моделі, що демонструють, яким чином відбувається відображення об'єктивного світу в свідомості людини.

Одну з концепцій «системних репрезентацій» розробили представники сучасної грецької філософської школи А. Ефклідес і А. Деметрій. Філософи виділяють п'ять принципів когнітивної організації, заснованих на внутрішній взаємодії приватних ментальних елементів у вигляді набутих знань, репрезентацій і схем для обробки інформації, що включені в більш великі і ефективні функціональні системи саморегуляції.

1. Принцип специфічності ґрунтується на двох фундаментальних положеннях. По-перше, зовнішнє середовище мінливе і різноманітне. Його елементи мають якості, які відрізняються фізичним змістом та функціонуванням. Група елементів, заснована на одному виді якостей і об'єднана єдиним типом відносин, утворює сферу реальності, яка відрізняється своєю поведінкою від інших сфер, що складаються з елементів з різними якостями і відносинами. По-друге, і

людина, і світ мають свою структуру. Людина схильна структурувати свої взаємодії з зовнішнім середовищем в уявні сфери, які зберігають динамічні і гнучкі властивості різних сфер навколишнього світу. Оригінальність уявних сфер полягає в тому, що вони управляють взаємодією людини з зовнішнім середовищем. З цих причин автори називають уявні сфери «спеціальними структурними системами».

2. Принцип формально – процесуальної специфічності. Ментальні акти, операції або процеси, що характеризують кожну з «спеціальних структурних систем», повинні мати здатність до кодування, зберігання, відтворення елементів і відносин зовнішнього середовища. За відсутності цієї здатності всі сфери навколишньої дійсності просто змішалися б у розумі людини.

3. Принцип символізації. Кожна «спеціальна структурна система» схильна до тієї символічної системи, яка дозволяє ефективний допуск своїх операційних процесів щодо елементів зовнішнього світу. Наприклад, просторові відносини краще зберігаються в образах, ніж в числах, а кількісні відносини навпаки. Якісні відносини можуть бути виражені в числах, словах чи образах. Вибір символічної системи залежить від приватних моментів і переваг суб'єкта.

4. Принцип суб'єктивної еквівалентної відмінності здібностей. Розум зазвичай оперує під впливом умов невизначеності, особливо коли в наявності немає готових планів дій, затребуваних зовнішнім середовищем (проблемні ситуації). Ефективна когнітивна діяльність породжує проблему правильного вибору структури. Даний принцип передбачає, що когнітивні дослідження, які відрізняються один від одного, розпізнаються людиною як автономні у відношенні один до одного.

5. Принцип зміни розвитку. Цей принцип стверджує наявність досвіду, завдяки якому організм дізнається про свій зв'язок із зовнішнім світом, про те, яким чином він може зіставити елементи реальності з її репрезентацією. Все це передбачає, що будь-яка взаємодія організму з зовнішнім середовищем реалізується одночасно на основі його знань і навичок [14, с. 26].

Успішна реалізація всіх п'яти принципів вимагає наявності організованого структурованого розуму. Функціонування і розвиток всіх структур залежить від конструктивних характеристик останнього. Вони відображені в способах зберігання і обробки інформації в системі. Таким чином, існують п'ять різновидів «спеціальних структурних систем»:

а) якісно – аналітична «спеціальна структурна система», орієнтована на обробку відносин подібності та відмінності. Така система дозволяє мислячому суб'єкту виходити з ізольованих якостей об'єктів до структур знань, до яких ці якості мають відношення. Основною метою є наділення значенням елементів зовнішнього середовища, які спостерігаються в відношенні релевантних знань, отриманих в минулому, для того щоб допомогти організму приймати рішення. Як система обробки,

така «спеціальна структурна система» носить аналітичний характер. Її функціонування засноване на виявленні специфіки якостей об'єктів дійсності. Ці якості можна розглядати як «чисті» об'єкти розумової діяльності подібно будівельним блокам, які використовуються розумом для побудови концептуальної системи, що включає семантичні і логічні відносини між якостями об'єктів, які репрезентуються.

б) якісно – відносні «спеціальні структурні системи» відповідають за обробку та репрезентацію інформації, що надходить із зовнішнього середовища. Як оперативна система вона залучає здатності мислячого суб'єкта для перетворення якісних відносин між елементами зовнішнього світу.

в) причинно – експериментальна «спеціальна структурна система» спрямована на виключення причинних відносин з більш широких мереж феноменально родинних, але по суті різних відносин, а також на побудову моделей, які репрезентують ці мережі відносин. Для досягнення подібних цілей залучається цілий ряд здібностей: комбінаторні здібності, які сприяють виявленню більш великих співіснують структур, в рамках яких суб'єкту належить діяти; здатності формування гіпотез, що дозволяють суб'єкту висувати припущення про можливі причинні зв'язки на основі моделей даних; експериментальні здатності, що роблять можливою «матеріалізацію» гіпотез в формі завершеного експерименту; здатності конструювання моделей, що дозволяють суб'єкту наочно представити результати експерименту в формі доступній для інтерпретації структури теорії.

г) вербально – пропозиціональна «спеціальна структурна система» відповідає більшою мірою за формальні відносини між ментальними операціями, ніж за відносини між об'єктами, виражених за допомогою пропозицій (прийменників). Хоча вербально – пропозиціональній системі властиві як дедуктивне, так і індуктивне міркування, ефективність в ній не залежить від інших сфер когнітивної активності. Так відбувається тому, що відносини в інших структурних системах породжені контекстом, в якому діє мислячий суб'єкт. Дана система є не контекстом, а типом відносин між пропозиціями.

д) просторово – образна «спеціальна структурна система» спрямована на ті аспекти зовнішнього середовища, які можуть бути візуалізовані завдяки «оку розуму» в інтегральне ціле. Система здатна виходити за межі й управляти активністю, яка причетна до певного місця і орієнтації в просторі. Ця система залучає такі когнітивні здібності як ментальна активність, інтеграція образів і їх реконструкція.

У концепцію структурних систем автори також включають гіперкогнітивну систему. Її структура складається із правил, стратегій і моделей, які стверджують здатність до саморепрезентації, саморозуміння і самоврядування. Таку систему можна розглядати як взаємодію між: а) процесом

пізнання і зовнішнім середовищем; б) будь-яким із структурних систем; в) системою обробки інформації. Важливим елементом гіперкогнітивної системи є метапізнання. Властиві йому функції вторинні по відношенню до процесу пізнання в цілому; вони можуть реалізуватися як передчасно, так і одночасно з пізнавальним процесом [14, с. 27].

В теорії «спеціальних структурних систем» науковці представляють систему обробки інформації, як «динамічну сферу, в якій інформація репрезентована, збережена й оброблена». Функціонування цієї системи можна проаналізувати на основі трьох основних критеріїв: швидкість обробки інформації, її контроль і зберігання.

Отже, репрезентація є посередником між суб'єктом (людиною) і навколишнім середовищем, в то й же час вона не є лише ментальною одиницею, а й різниться своєю соціальною природою.

Соціальні репрезентації (представлення) – найбільш складне ментальне утворення людини, оскільки співвідноситься з великою кількістю психічних явищ: пам'яттю, віруваннями, переконаннями, ідеологіями.

Витоки теорії соціальних репрезентацій кореняться в ідеях Е. Дюркгейма і Л. Леві-Брюля, які використовували поняття «колективні представлення». Відомий соціолог Е. Дюркгейм вважав, що соціальне життя цілком складається з представлень (репрезентацій). Вони вплетені в суспільну свідомість, яка являє собою щось зовсім відмінне від приватної свідомості, хоча ними володіють тільки індивіди. Різниця між суспільною та індивідуальною свідомістю Е. Дюркгейм пояснював тим, що індивідуальна і суспільна свідомість утворені з різних елементів. Основним елементом суспільної свідомості він вважав колективні представлення. Вони виражають спосіб, за допомогою якого члени групи осмислюють себе в своїх відносинах зі світом. Колективні представлення включені в свідомість кожного з нас, панують над нами зсередини. Цим вони відрізняються від вірувань і звичаїв, які діють на нас ззовні. Вихідні причини виникнення колективних уявлень, настроїв, поглядів, цінностей – не стан індивідуальної свідомості, а умови соціального життя і взаємодії людей.

Головна заслуга Дюркгейма полягає в тому, що він виявив зміст суспільної свідомості, основними функціями якої є об'єднання людей, створення солідарності, акумуляція енергії, необхідної для розвитку суспільства [2, с. 88].

Ідеї Дюркгейма розвивав французький філософ, соціолог і соціальний психолог Л. Леві-Брюль. Він вважав, що первісне мислення, підкоряючись закону партиципації (співпричастя), управляється колективними представленнями. Зміст цих представлень складають міфологеми та ідеологеми, які мають надзвичайну стійкість, «непроникні для досвіду». Людина, що знаходиться у владі колективних представлень такого роду, глуха до аргументів здорового глузду, заперечує об'єктивні критерії при оцінці фактів і подій реального життя.

З кінця 1950-х рр. розробкою теорії соціальних представлень займався Серж Московічі. Вчений запропонував замінити термін «колективні представлення» терміном «соціальні представлення». Для С. Московічі соціальні репрезентації – це такі суспільні уявлення, що представляють осмислені знання, які в сучасному суспільстві є еквівалентом тому, що в традиційних суспільствах розглядається як міфи і вірування. А тому вони можуть бути названі «сучасною версією здорового глузду».

С. Московічі охарактеризував кінець ХХ – початок ХХІ ст. як справжню еру соціальних репрезентацій. Вони зобов'язані своїм походженням ЗМІ і завдяки їм же відіграють визначальну роль в створенні і розповсюдженні думок, ідей, цінностей і переконань. Багато представлень, що виникають у людей не стільки індивідуальні, скільки соціальні [7, с. 4–5].

Активний характер соціальних репрезентацій виявляється не тільки в тому, що вони реконструюють елементи зовнішнього світу, а й в тому, що вони надають смисл поведінці, інтегрують людину в систему соціальних відносин, тобто орієнтують і спрямовують діяльність людини. Саме завдяки соціальним репрезентаціям факти оточуючого світу трансформуються, щоб стати знаннями, що використовуються повсякденно.

Фіксуєчись у мовних виразах, установках поведінки, способах інтерпретації, соціальні репрезентації починають вести своє незалежне життя в суспільстві. Дослідник С. Московічі визначає репрезентацію як «психологічну організацію, особливу, незвідну до будь-якої іншої форму знання, притаманну нашому суспільству» [8, с. 43].

Отже, йдеться про специфічну форму знання, яка слугує сприйняттю зовнішнього «реального» світу. Звідси випливає інша ознака репрезентації, а саме її динамічний характер. Репрезентації не існують самі по собі, вони перебувають у постійному русі, приймаючи ту чи іншу форму в залежності від контексту, в якому їх актуалізовано [15, с. 144].

Як підкреслює французька дослідниця Д. Жодле, соціальні представлення наділяють соціальні знання конкретною формою, дають спосіб інтерпретації та осмислення повсякденної реальності. Поняття «соціальне представлення» відноситься до «спонтанного», «наївного» знання, до знання, якого зазвичай називають здоровим глуздом або природним мисленням на противагу мисленню науковому. Це знання складається на основі досвіду, інформації, навчання, традиційних способів мислення, виховання і соціального спілкування [3, с. 375].

Соціальні представлення – це соціально вироблені і розділені між іншими людьми знання. Вони спрямовані на те, щоб люди освоювали навколишнє середовище, розуміли і могли пояснити факти і ідеї, що існують в світі, могли впливати на інших і діяти разом з ними, могли позиціонувати себе по відношенню до них, відповідати на питання тощо.

Соціальні репрезентації виконують чотири основні функції:

- 1) когнітивну;
- 2) інтеграції нового;
- 3) інтерпретації реальної дійсності;
- 4) орієнтації поведінки і соціальних відносин.

Соціальні представлення – це практичне знання. Будучи ментальним продуктом суспільства, таким же як наука, міфи, релігія, ідеологія, вони відрізняються від них способами створення і функціонування. До соціальних репрезентацій слід підходити як до продукту і процесу переробки психологічної та соціальної реальності.

Соціальна репрезентація позначає специфічну форму знання: знання здорового глузду, зміст якого свідчить про дію соціально-функціональних процесів. У більш широкому розумінні воно означає форму соціального мислення [3, с. 377].

Представлення є ментальним репрезентантом чого-небудь: предмета, людини, події, ідеї. У цьому сенсі воно споріднено із знаком, символом. Воно являє собою уявне відтворення чогось іншого, але передбачає також і певне творення, частку індивідуальної або колективної креативності.

Для більш точного розуміння феномену соціальних представлень слід представити їхню структуру як систему процесів, пов'язаних з уявним відтворенням якогось об'єкта: предмета, людини, матеріальної або психічної події, думки тощо. При цьому слід враховувати, що вони не дублюють ні реальне, ні ідеальне, ні суб'єктивну, ні об'єктивну частину предмета або суб'єкта. «Соціальне представлення – це процес, який встановлює ставлення до світу і об'єктів» [3, с. 377].

Саме процес колективного творення дозволяє говорити нам про соціальну природу репрезентацій. Репрезентувати об'єкт означає усвідомити його або встановити зв'язок з ним. Репрезентація видозмінює його, акцентуючи увагу на звичному та вже знайомому і тим самим дозволяючи йому увійти до резервуару наших знань та набутого досвіду.

Для того, щоб досягнути зовнішній світ, складність якого лякає, ми його схематизуємо та тим самим робимо його доступнішим. До того ж, входячи у світ індивіда або групи, репрезентований об'єкт одразу зіставляється з іншими, раніше репрезентованими об'єктами, ознаки яких він частково переймає, привносячи при цьому щось своє. Іншими словами, новий об'єкт існує лише у відношенні з раніше репрезентованими. Цей процес отримав назву укорінення репрезентації (за С. Московічі) [15, с. 144].

Отже, соціальні репрезентації одночасно є результатом комунікації і служать її основою, забезпечуючи колективні коди соціальної взаємодії і групову ідентичність.

Репрезентація як категорія соціальної філософії дозволяє людині зафіксувати свою власну позицію стосовно ситуації: подій, об'єктів, повідомлень, але в той же час вона є елементом суспільної свідомості. Вона включає в себе як «колективні представлення», так і репрезентативні елементи,

зумовлені індивідуальними смислами і життєвим досвідом суб'єкта, які також мають важливе значення для аналізу соціального (наприклад, дії особистості, що володіє можливістю значного впливу на процеси в суспільстві засвоєння членами будь-якої соціальної групи привнесених ззовні встановлень і норм). Таким чином, не може бути індивідуальних репрезентацій, які не були б соціальними.

Список використаних джерел

1. Грицанов, ОО., 1998. 'Репрезентация', *Новітній філософський словник*. [online] Доступно <http://ponjatija.ru/node/6903>
2. Дюркгейм, Е., 1995. 'Соціологія: її предмет, метод, призначення', М.: Канон, 352 с.
3. Жодле, Д., 2007. 'Соціальне уявлення: феномени, концепт і теорія', *Соціальна психологія, під ред. С. Московічі, СПб.: Пітер*, с.372–394.
4. Кім, ІВ., 2007. 'Моделі репрезентації і проблема соціальних симулякрів', *Вісник Уральського державного університету, Соціальна філософія та соціологія*, №48, Вип.2, с.30–34.
5. Кузьмін, НН., 2000. 'Про категорії сфери соціальної репрезентації', *Культура народів Причорномор'я*, №13, с.153–156.
6. Лабунська, ЛН., 2013. 'Дискурс і репрезентація у соціальній спадщині', *Вісник ТГПИ імені А. П. Чехова*, №2, с.158–162.
7. Московічі, С., 1995. 'Соціальні уявлення: історичний погляд', *Психологічний журнал*, Т.16, №1, с.4–5.
8. Московічі, С., 2004. 'Психоаналіз, його імідж і його публіка', 3-є видання, Париж: *Університетські преси Франції*, 506 с.
9. Мусін, ДЗ., 2009. 'Роль репрезентації в процесі сприйняття в концепції М. Вартофського', *Вісник ОДУ*, №11 (105), с.124–132.
10. Радіонова, СА., 2003. 'Репрезентация', *Новітній філософський словник*, Мінськ: *Книжковий будинок*, 826 с.
11. Рішар, ЖФ., 1998. 'Ментальна активність. Розуміння, міркування, знаходження рішень', *скор. пер. з франц. Т. А. Ребека*, М.: *Інститут психології РАН*, 232 с.
12. Савченко, АН., 1978. 'Образно-емоційна функція мови і поетична мова', Р-н-Д: *РГУ*, 128 с.
13. Симчич, МВ., 2012. 'Категорія', *Енциклопедія сучасної України*. [online] Доступно: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=11037
14. Сисолягіна, ОН., 2007. 'Моделі системних репрезентацій знання', *Філософія і соціологія: культурологія. Науковий журнал*, Кіров: *ВятГГУ*, №1 (4), с.25–30.
15. Угрин, ТВ., 2013. 'Поняття соціо-дискурсивної репрезентації та його основні характеристики', *Мовні і концептуальні картини світу*, Вип.46 (4), с.141–148.

References

1. Grycanov, OO., 1998. 'Representation', *Novitnij filosofskij slovnik*. [online] Dostupno <http://ponjatija.ru/node/6903>
2. Djurkgejm, E., 1995. 'Sociologija: i'i' predmet, metod, pryznachennja (Sociology: its subject, method, purpose)', М.: *Kanon*, 352 s.
3. Zhodle, D., 2007. 'Social'ne ujavlennja: fenomeny, koncept i teorija (Social representation: phenomena, concept, and theory)', *Social'na psihologija, pid red. S. Moskovichi*, SPb.: *Piter*, s.372–394.
4. Kim, IV., 2007. 'Modeli reprezentacii i problema social'nyh symuljativ (Models of representations and the problem of social simulations)', *Visnyk Ural's'kogo derzhavnogo universytetu, Social'na filosofija ta sociologija*, №48, Vyp.2, s.30–34.
5. Kuz'min, NN., 2000. 'Pro kategorii sfery social'noi reprezentacii' (On the categories of social representation)', *Kul'tura narodiv Prychornomor'ja*, №13, s.153–156.
6. Labun'ska, LN., 2013. 'Dyskurs i reprezentacija u social'nij spadshhyni (Discourse and Representation in the Social Heritage)', *Visnyk TGPI imeni A. P. Chehova*, №2, s.158–162.

7. Moskovichi, S., 1995. 'Social'ni ujavlennja: istorychnyj pogljad (Social representations: historical view)', *Psychologichnyj zhurnal*, T.16, №1, s.4–5.

8. Moskovichi, S., 2004. 'Psyhoanaliz, jogo imidzh i jogo publika (Psychoanalysis, his image and his audience)', 3-е видання, Paryzh: *Univertsytets'ki presy Francii*, 506 s.

9. Musin, DZ., 2009. 'Rol' reprezentacii' v procesi spryjnjattja v koncepcii' M. Vartofskogo (The role of representation in the process of perception in M. Vartoffsky's conception)', *Visnyk ODU*, №11 (105), s.124–132.

10. Radionova, SA., 2003. 'Reprezentacija (Representation)', *Novitnij filosofskij slovnik*, Mins'k: *Knyzhkovyj budynok*, 826 s.

11. Rishar, ZhF., 1998. 'Mental'na aktyvnist'. Rozuminnja, mirkuvannja, znahodzhennja rishen' (Mental activity. Understanding, reasoning, finding solutions)', *скор. пер. z franc. T. A. Rebeka*, М.: *Instytut psihologii' RAN*, 232 s.

12. Savchenko, AN., 1978. 'Obrazno-emojina funkcija movy i poetychna mova (Figurative-emotional function of language and poetic language)', Р-н-Д: *RGU*, 128 s.

13. Symchych, MV., 2012. 'Kategorija (Category)', *Encyklopedija suchasnoi' Ukrainy*. [online] Dostupno: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=11037

14. Sysoljatina, ON., 2007. 'Modeli systemnyh reprezentacij znannja (Models of system representations of knowledge)', *Filosofija i sociologija; kul'turologija. Naukovyj zhurnal*, Kirov: *VjatGGU*, №1 (4), s.25–30.

15. Ugryn, TV., 2013. 'Ponjattja socio-dyskursyvnoi' reprezentacii' ta jogo osnovni harakterystyky (Concept of socio-discursive representation and its main characteristics)', *Movni i konceptual'ni kartyny svitu*, Vyp.46 (4), s.141–148.

* * *